

dichotomií) a v možnost vypracování univerzálních teorií typu „velkých dějinných narác““. Uvědomění si absence dostatečné sebereflexe jednotlivých oborů humanitních věd či neexistence samotných teorií jednotlivých vědních disciplín podnítilo badatele a filozofy znovu promýšlet jejich metodologické zázemí.

Problémy spojené s rostoucí nedůvěrou v modernistická paradigmaty upozorňují na potřebu vyrovnání se s principy a hodnotami modernistického myšlení, na jejich zhodnocení a vypracování jistých alternativ vycházejících z již existujících teoretických zásad. S tím souvisí i požadavek nového metodologického zakotvení většiny humanitních oborů jako vědních disciplín. Výsledkem tohoto procesu je i Zajacova teorie pulzační estetiky, která se svými analytickými metodami neliší od soudobých sociologických, psychologických, ekonomických, atd. přístupů, nově je však podřizuje kategoriím pulzační estetiky. Do jaké míry je tato alternativa nosná v literární vědě ukáže až čas a především mnoho dalších studií, které by měly být především konkrétními aplikacemi této teorie.

Aby však zmiňované skutečnosti bylo možné dále podnětně rozvíjet, je třeba prohlubovat nejpodstatnější prvek vědeckého studia, totiž kritickou analýzu opírající se o skeptický přístup. Její charakteristikou je zdržení se soudu. Skepse tak stojí v opozici proti každému dogmatickému názoru či stanovisku, které by si snad začalo činit nárok na výlučnou pravdu či platnost. Základem posuzování je tak *isostheneia* – rovnocennost všech protirečících si věcí, názorů a pravd, která vede ke zdržení se úsudku.

Pravdy a světy tak mohou vzájemně postmoderně koexistovat vedle sebe; jediné co po postmoderně přichází je právě skepse. Z chaosu mnohosti tak opět cosi vzniká. Slovy Z. Kozmína: „Jen cosi tenoučkého nás odděluje od chaosu.“

osladek@brno.cas.cz

Několik poznámek k proměnám poetiky Jána Ondruše

PETR LYČKA

Soubor básnických knih Jána Ondruše, vyšlý pod názvem *Prehľadanie vlasu* (1996), lze z jistého aspektu vnímat jako dokumentaci tendence pozvolného, ale o to důslednějšího směřování jednoho života z „kolbiště“ vnějšího světa, jeho prostoru a dění, do komplikovaných zákoutí vlastního nitra, která se zároveň stávají prostředím stěžejního pohybu subjektu. Sám o sobě by tento fakt zřejmě nezakládal nezvratnou oporu básnické originality či hodnoty. U Ondruše je však pozoruhodné to, jakým způsobem se promítl do poetiky, která jako by jím byla posléze do značné míry formována.

V nezanedbatelné části chronologicky prvé sbírky souboru (*Prvý mesiac*) je vnějšímu dění ponechána ještě značná textová plocha. Lyrický subjekt z něj není vyčleněn, má na něm podíl, je jeho objektem i aktérem. Povýtce úsporné dějové miniatury sestávající z činností prostých, ba nejprostších evokují zvláštní klid. Některé jsou vyjádřeny slovesem v infinitivu, jehož časová a personální neurčitost jen zesiluje sugesci nadosobní

souvztažnosti, určité archetypálnosti až mytické utkvělosti. Jindy mají zase ve své kondenzaci charakter gnómických fragmentů, jejichž význam je poloukryt za šifrou, sestavenou ovšem opět ze slov prostých a jakoby průzračných. V centru autorovy pozornosti se ocitá zejména kráčení jako elementární způsob pohybu a krok jako jeho základní jednotka. Skrze obě se v této poezii zrcadlí vnitřní směřování a stavy. V kontrastu k převládající zkušenosti dneška – chaosu a bezradnosti z bezpočtu možných voleb a cest – se tu staví vědomí spíše neovlivnitelnosti a nutnosti než snad predestinace ve smyslu náboženském: „*máš iba urobiť krok a ten je daný, / ohnutie kolena je dané, našliapnutie / päty a prstov, stopa // trň v päte, jeho vyberanie, sediac na zemi, / sklon hlavy nad nohou a ihla, // sú dané*“.

Obdobný smysl jako pro děje prosté a zdánlivě nepodstatné projevuje Ondruš i v zachycení událostí a smyslových vjemů okrajových a napohled zanedbatelných, u nichž však nachází poetickou kvalitu bez zbytečné zdobnosti a ornamentalizování, aby je zrovnoprávnil v řádu básně s jevy tradičně vnímanými jako závažné. K dalším podstatným prvkům ve významové struktuře textů patří evidence všedních věcí a skutečností, které tvoří základní konstanty v jinak proměnlivém a pomíjivém jevovém světě: „*Studňa je ťažká, studňu nevytrhneš, / má korene, je ako dub*“. Podobně pevně tkví určitý základní a relativně úzký soubor věcí v Ondrušově poezii, v té pak představuje jádro motivické stavby, v níž se opakuje s vytrvalostí až obsedantní. Vedle studny uvedené v citaci jsou to v básnických dílech všeobecně frekventované hvězdy, měsíc, dále strom, jablko a skutečnosti s člověkem již bezprostředně spjaté: chléb, šlépěje, tvář, vrásky a zrcadlo. Některé z těchto motivů, povahy výsostně konkrétní, ztrácejí později svou původní realistickou fakticitu a vstupují do metaforické hry pro důsažnější a expresivnější vyjádření vnitřních pocitů: „*vráskami, skrivenými ústami / zošnurujem tvár, / šliapnem ňou do skla*“. Vesnice, která je základním pozadím prvé sbírky představuje prostor relativní jistoty a pevného řádu odvozovaného z přírodního plynutí: „*ústredné postavenie malo mlynské koleso oblohy, na ktoré protismerne / viaže sa slnko, mesiac, zem, / ručičky hodiniek*“. Do Ondrušova poetického pole spadá rovněž zachycení přírodních vegetativních procesů: „*tam stála zelená kukurica na jastrabej nôžke, / zachytila sa a pila / najlepšie zemské šťavy*“. Harmonie těchto veršů není násilně vykonstruovaná, ale vyplývá z autorem zdůrazňované symbiózy lidského bytí s tímto plynutím, jehož smysl je imanentní, bez nutnosti odkazů k transcendentálním sférám: „*podišiel kohút a objavil všetko a pre všetkých*“. I prakticky zaměřená lidská činnost je přirozeně dávana do souvislosti s přírodními cyklickými jevy: „*Otec, tiež kováč, ráno vstával, vyšiel, /.../ svitalo / a povedal: Svitá. A tak urobil / podkovu ako zlatú korunku*“.

Část básnického prostoru *Prvého mesiaca* je konejšivě bezpečná a důvěrně známá, je zde možné „*Zavrieť oči, ísť po pamäti*“. Signifikantní však je, že některé z pasáží, obsahující tyto kvality harmonie a jistoty jsou uvozeny slovesy ve tvaru préterita. Jsou spíše vzpomínkou, svého druhu šťastným snem, který skončil. Objevují se významově kontrastní verše se silnou evokací pocitu neprostupnosti mezi lyrickým subjektem a vnějším světem. Již zde, a zvláště v pozdějších sbírkách pozbývají motivy vyznačující stabilitu a jistotu svou platnost: „*Veci sa zmenili, prepadli ma city, / smútok vchádza do metabolizmu, / krv píska, studňa odkloní sa, / je prevrhnutá, vyťatá*“. Zvukové smyslové

vjemy zvolna překrývá ticho, básnická řeč se začíná obracet sama k sobě a je v ní tematizováno vědomí monologičnosti: „*hovorím nahlas a som odpočívajú, / ale neodpovedá sa mi*“. Kráčení, jedno z básníkových stěžejních témat, je v textech tohoto druhého typu problematizováno či znemožněno. Stává se nyní výrazem nemožnosti projít cestu od subjektu k druhým lidem. Je poznamenáno vstoupením na ostří, prostor jenž je mu vymezen je sevřen mezi stěny světnice, z níž se nevychází. V symbolické rovině je uzavřeno v kruhu, jež nelze překročit: „*A zas sa rozhodneš, krivou nohou / prekročíš kruh, / lež ti to neuveria a vrátia ťa späť*“.

Konstantami pozdějších sbírek je především samota, mlčení, nedostatek podnětů přicházejících z vnějšku. Stopy vesnických reálií se vytrácejí, absentují zde děje a události okolního světa, které by nabízely možnost vplynout do jejich řádu. Veškerý pohyb v prostoru se stává spíše iluzorním a absurdním, přesto se tvrdošijně odehrává stále dál a začíná stále znova. Aktivita subjektu zaměřená k vnějšku se omezuje na minimum. Okruh, o němž je referováno se maximálně zužuje, do centra textů se dostává vylíčení vlastní situace, kdy není kudy a není kam, zmnožuje se evokace dojmů a pocitů plynoucích z vlastních perspektiv: „*vrhnem kocku / a vyjde mi pusto, / obrátim kartu / a vyjde mi pospas*“. Pokud Ondruš učiní předmětem básně vztah k druhé osobě, je to opět vztah ve stavu ukončení, nezměnitelného míjení: „*šli sme si oproti, prešli sme / bez dotyku / o lásku sme sa minuli / a šli sme ďalej, preč*“. Téměř autistický charakter textů podtrhují i nesčetné variace na vlastní tvář, a návratný motiv zrcadla, v němž se zase odráží jen ona sama. Pozdější Ondrušova poezie, jejíž jazyk, stále expresivnější, se zvolna zavinuje do sebe a přibývá v něm neologismů, vyniká především vynalézavostí s jakou přináší stále nové a stále naléhavé obrazy a metafory pro vyslovení utkvělé samoty, pro vylíčení – řečeno s Ondrušem – historie vlastního vyhlazení, která nemůže-li být sdílena, musí být alespoň sdělena.

plycka@brno.cas.cz